

**АФІШІ УКРАЇНСЬКИХ ПРОФЕСІЙНИХ ТЕАТРАЛЬНИХ
ТРУП КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст. У ФОНДАХ
ІНСТИТУТУ ДОСЛІДЖЕНЬ БІБЛІОТЕЧНИХ МИСТЕЦЬКИХ
РЕСУРСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. СТЕФАНІКА**

Світлана Романюк

завідувач наукового відділу інформаційної та організаційно-виставкової роботи Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаніка, канд. філол. наук

Вперше проаналізовано репертуар окремих українських театральних труп, зосереджено увагу на інформаційному наповненні афіш та їх поліграфічному виконанні.

Ключові слова: *український театр, театральні трупи, репертуар, культура, афіші, шрифти.*

The article deals with the repertoire of some Ukrainian theater groups, focuses on the information content of posters and printing performance.

Keywords: *ukrainian theatre, theatre groups, repertoire, culture, posters, fonts.*

Впервые проанализирован репертуар отдельных украинских театральных трупп, сосредоточено внимание на информационном наполнении афиши и их полиграфическом исполнении.

Ключевые слова: *украинский театр, театральные труппы, репертуар, культура, афиши, шрифты.*

Із середини ХІХ ст. проблема становлення і розвитку професійного театру в Україні була надзвичайно актуальною. Причиною таких обставин був майже півстолітній тиск на українську культуру з боку російського царату. З появою Валуївського циркуляра (1863 р.) та Емського указу (1876 р.) український театр, як і вся українська духовна, наукова і мистецька сфери, зазнав прямих і безперервних утисків: заборонялося ставити п'єси українських письменників, твори іноземних авторів українською мовою [10, с. 79], що, фактично, нівелювало існування українського театру. «Заборона українських вистав указом 1876 року довго зоставатися в силі не

могла» [2, с. 123], — згадує мистецтвознавець Д. Антонович. Восени 1881 р. під тиском прогресивної громадськості та старанням видатного українського драматурга, актора і режисера М. Кропивницького царський уряд дозволив інсценізувати українські спектаклі, що стало переломною віхою в історії українського народу.

Об'єктом нашого дослідження є 47 афіш професійних театральних труп кінця XIX — початку XX ст., які зберігаються у фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Нашою метою є поінформувати дослідників української культури, зокрема театрознавців, про наявність у фондах Бібліотеки цього специфічного ресурсу.

Отож у 1850–1900 рр. театр набув ознак професійності: мав свою трупу, свого режисера і директора; здобув велику популярність не тільки на території України, а й за її межами. Українська сцена була чи не єдиним підтвердженням того, що українське життя не завершило.

У фондах Інституту нашої Бібліотеки збереглися 33 афіші **Товариства русько-малоруських артистів під керівництвом і режисерством М. Л. Кропивницького**, зокрема афіші опер: «*Запорожець за Дунаєм*» С. Гулака-Артемовського (21 січня 1892 р.)*, «*Пісні в лицях*» М. Кропивницького (26 січня 1892 р.), оперет: «*Пошились у дурні*» М. Кропивницького (23 січня 1892 р.), «*Сватання на Гончарівці*» Г. Квітки-Основ'яненка (25 січня 1892 р.), «*Чорноморці*» Я. Кухаренка (31 січня 1892 р.), «*Наталка Полтавка*» І. Котляревського (29 січня 1892 р.), «*Ой, не ходи, Грицю, на вечорниці*» М. Старицького (9 лютого 1892 р.); драм: «*Зайдиголова*» М. Кропивницького (24 січня 1892 р.), «*Глитай, або ж павук*» М. Кропивницького (27 січня 1892 р.), «*Дай серцю волю, заведе в неволю*» М. Кропивницького (30 січня 1892 р.), «*Олеся*» М. Кропивницького (4 лютого 1892 р.), «*Назар Стодоля*» Т. Шевченка (5 лютого 1892 р.), «*Невольник*» М. Кропивницького (за поемою Т. Шевченка, 11 лютого 1892 р.); п'єс: «*По ревізії*» М. Кропивницького (21 січня 1892 р.), «*На песках*» А. Трофимова (31 січня 1892 р.); водевілів: «*Переможців не судять*» Н. Самойлова (21 січня, 2 лютого 1892 р.), «*Бувальщина*» А. Велисовського (23 січня,

---

* Тут і далі у дужках подаємо дату постановки.

2 лютого 1892 р.), *«Біля домашнього вогнища»* [М. Федорова] (23 січня, 4 лютого 1892 р.), *«Немає дії без причини»* [П. Федорова] (24 січня, 6 лютого 1892 р.), *«Не зная броду, не суйся в воду»* Д. Мансфельда (27 січня 1892 р.), *«Жінка на прокат»* С. Рассохіна (28 січня 1892 р.), *«Затійниця»* Д. Мансфельда (30 січня 1892 р.), *«Як ковбаса та чарка, то минеться сварка»* М. Старицького (2 лютого 1892 р.), *«Зосередилася»* [П. Волховського] (9 лютого 1892 р.), *«Нещастя особливого роду»* В. Пенькова (11 лютого 1892 р.); комедії: *«Сама себе раба б'є, що нечисто жито жне»* ? Зозуліна (25 січня 1892 р.), *«За двома зайцями»* М. Старицького (28 січня 1892 р.), *«С места в карьер»* Д. Мансфельда (29 січня 1892 р.), *«Краще своє латане, ніж чуже хватане»* Л. Манька (2 лютого 1892 р.), *«Лихо не кожному лиху — іншому й талан»* М. Кропивницького (5 лютого 1892 р.), *«Ведмідь»* А. Чехова (5 лютого 1892 р.), *«Чмир»* М. Кропивницького (6 лютого 1892 р.).

Крім того, у фондах збереглися афіші за 1897 р., коли трупа під орудою М. Кропивницького вдруге перебувала у Варшаві*. Дослідник творчості М. Кропивницького В. Шурапов в історичному нарисі зазначив: «Наприкінці 1897 року він [М. Кропивницький. — С. Р.] разом зі своїми товаришами по театральному мистецтву знову завітав до столиці Польщі і на цей раз пробув тут два з половиною місяці» [9, с. 42]. За цей час поставили понад п'ятдесят спектаклів [4]. У фондах збереглися три афіші першої постановки: драми *«Глум і помста»* М. Кропивницького (27 вересня 1897 р.), історичних драм *«Тарас Бульба під Дубном»* К. Ванченка-Писанецького (2 листопада 1897 р.) та *«Мазепа»* К. Мирославського-Винникова (19 жовтня 1897 р.).

Перебуваючи на гастролях, колектив поставив драми: *«Нещасне кохання»* Л. Манька (29 вересня 1897 р.), *«Жидівка-вихрестка»* І. Тогобочного (11 жовтня 1897 р.), *«Наймичка»* І. Карпенка-Карого (13 жовтня 1897 р.), *«Дві сім'ї»* М. Кропивницького (15 жовтня 1897 р.), *«Лимерівна»* П. Мирного (17 жовтня 1897 р.), *«Безталанна»* І. Карпенка-Карого (14 жовтня 1897 р.), *«Циганка Аза»* М. Старицького (31 жовтня 1897 р.), *«Ніч під Івана Купала»*

---

* Вперше М. Кропивницький із своєю трупою був у Варшаві з 21 січня до 16 лютого 1892 р. [9].

М. Старицького (4 листопада 1897 р.), *«Олеся»* М. Кропивницького (5 листопада 1897 р.), *«Ночное»* М. Стаховича (5 листопада 1897 р.); оперети: *«Сватання на Гончарівці»* Г. Квітки-Основ'яненка (18 жовтня 1897 р.); комедії: *«За двома зайцями»* М. Старицького (7 жовтня 1897 р.), *«Нещастя особливого роду»* [В. Пенькова] (11 жовтня 1897 р.), *«Джигун»* М. Кропивницького (14 жовтня 1897 р.), *«Вій»* М. Кропивницького (29 жовтня 1897 р.) *«Пошились у дурні»* М. Кропивницького (3 листопада 1897 р.); водевілі: *«Ямицик»* С. Івановича (7 жовтня 1897 р.), *«Дочь русского актера»* П. Григор'єва (14 жовтня, 4 листопада 1897 р.), *«Мовчання»* ? (15 жовтня 1897 р.), *«Я граю велику роль»* ? Гарина (17 жовтня 1897 р.), *«Не зная броду, не суйся в воду»* Д. Мансфельда (18, 29 жовтня 1897 р.), *«Долг платежом красен»* ? Войховського (19, 24 жовтня 1897 р.), *«Ямицики»* П. Григор'єва (31 жовтня 1897 р.), *«Шкільна пара»* Ю. Бабецького (2 листопада 1897 р.), *«Кум-Мірошник, або Сатана у бочці»* Д. Дмитренка (3 листопада 1897 р.).

У виставах були задіяні актори: Арцимович, Борисоглібська, Вертеп, Глазуненко, Глоба, Демидов, Доленко, Загорський, Затиркевич-Карпінська, Зарницька, Знайда, Колонтаєвська, Короленко, Кропивницький, Левицький, Манько, Михайлов, Неборак, Німченко, Орда, Павленко, Позняченко, Рева, Ступницький, Сулова, Сулов, Туманенко, Чарновська, Чубатий та багато ін. Режисер постановок — М. Кропивницький, диригент — М. Васильєв. Вистави відбувалися у Театрі Ельдорадо та Русько-малоруському театрі у Варшаві.

Друк афіш — двосторонній: перша надрукована тогочасним українським правописом, друга — польською мовою. Формат 242 × 374 мм, виготовлені у Варшаві з дозволу Обер-полиційного полковника Грессера.

У фондах Бібліотеки збереглася одна театральна афіша **Трупи В'ячеслава Потапенка** [6], актори якого в залі клубу Київського Малоруського товариства артистів за участю відомої артистки М. А. Українки вперше інсценізували драму *«Катерина»* К. Ванченка-Писанецького (26 вересня 1899 р.) та п'єсу *«Ночное»* М. Стаховича (26 вересня 1899 р.). На афіші зазначено, що режисером обох вистав був В. А. Потапенко, а виконавцями ролей: Доленко, Дубровіна, Любченко, Незлобин, Михайленко-Миловидов, Попов,

Янов-Степняк та ін. Афіша формату А2, виготовлена у друкарні Ш. Фридланда в Києві.

У фондосховищах Інституту наявні дві афіші **З'єднаного Товариства Малоруських артистів під керівництвом П. Саксаганського і М. Садовського** [7, с. 262], актори якого в театрі «Бергоньє» у Києві представили драму «*Зимовий вечір*» М. Старицького (9 лютого 1900 р.); оперету «*Наталка Полтавка*» І. Котляревського, муз. М. Лисенка (9 лютого 1900 р.); комедію «*Мартин Боруля*» І. Карпенка-Карого (13 лютого 1900 р.); водевілі «*Не зная броду, не суйся в воду*» Д. Мансфельда (9 лютого 1900 р.) та «*Любителі сигар*» Л. Львова (13 лютого 1900 р.).

Ролі виконували актори: Александрова, Базилевський, Вороний, Дзбановський, Карпенко-Карий, Кремнев, Куликовська, Линицька, Піскун, Садовський, Саксаганський, Соколова, Сулова, Тобілевич, Чичорський, Шевченко. Режисери вистав — П. Саксаганський та М. Садовський, капельмейстер — В. Малина. Афіші формату А2, надруковані на жовтому папері із використанням шрифтів різних кеглів. Виготовлені у друкарні «Прогрес» у Києві.

Крім того, в Наддніпрянській Україні діяло багато невеликих «російсько-малоросійських» труп, які були досить популярними і в українській провінції, і в російських губерніях. Афіші таких невеликих колективів сформовано в окремий блок. До цієї групи належить афіша **Товариства русько-малоруських артистів під режисерством В. С. Чубатого**, актори якого на гастролях в Ейську (Краснодарський край) у залі Купецького клубу представили оперету «*Наталка Полтавка*» І. Котляревського (30 квітня 1891 р.). На афіші зазначений відповідальний режисер — В. С. Чубатий. Ролі виконували: Іскра, Прокопенко, Руденко, Сластина, Чепурний, Чубатий. Афіша формату А1, виготовлена у друкарні Н. С. Чаза в Ейську.

У фондах Бібліотеки зберігаються дві афіші **Товариства русько-малоруських артистів під орудою Т. С. Сулими-Бичіхіної**. Вони інформують про постановку комедій: «*Дячиха*» Т. Сулими-Бичіхіної (5 і 19 лютого 1911 р.), «*Як ковбаса та чарка, то минеться сварка*» М. Старицького (6 лютого 1911 р.) та п'єси «*По ревізії*» М. Кропивницького (6 лютого 1911 р.). Режисер вистав П. Харламов. Ролі виконували: Абрамов, Андрущенко, Дубовик, Кучерявенко, Невдалий, Полянська, Самоненко, Тополивна, Харламов, Шаплик.

Вистави відбувалися в залах Народної аудиторії в поселенні Амур та Слободі Великомихайлівській на Єкатеринославщині (тепер — Дніпропетровщина). Афіші формату А1 та А3, надруковані на кольоровому папері з використанням шрифтів різних кеглів. Виготовлені у друкарні газети «Южная Заря» в Єкатеринославі.

Постановки **Трупи українських артистів під режисерством Д. А. Гайдамаки** (1864–1936) [8], одного із соратників та учнів М. Кропивницького, у фондах Бібліотеки представлені однією афішею. Тоді це був чи не найкращий український колектив, про який знали далеко за межами України. Трупа, перебуваючи на гастролях у Москві, у театрі «Эрмитаж» поставила п'єсу з народного життя «*Нещасне кохання*» Л. Манька (24 вересня 1911 р.) за участю відомих акторів Ю. С. Шостаковської і Л. Я. Манько. Сучасники згадували, що москвичі насолоджувалися грою чудової української трупи під керівництвом Д. Гайдамаки.

Афіша інформаційно дуже насичена, на ній міститься перелік прізвищ 49 акторів, які входили до складу трупи, а прізвища акторів Шостаковської, Гайдамаки та Манько виділено шрифтом більшого кеглю. Крім того, подано перелік керівного і допоміжного складу трупи: головний режисер Д. А. Гайдамака, помічник режисера Н. С. Сатар, диригент — А. І. Алексеєнко, художник-декоратор І. Ф. Зазимовський, костюмер — Д. М. Коковський, перукар — І. Ф. Ендовицький, розпорядник — А. Я. Манько, суфлер — Д. Г. Лисенко, касир — Ю. М. Власенко, контролер — Н. І. Прудкий, керуючий — І. Ф. Листопад. Афіша формату А1, надрукована на однотонному жовтуватому папері з використанням шрифтів різних кеглів, виготовлена у друкарні Імператорських московських театрів у Москві за дозволом градоначальника, генерал-майора Адріанова.

Збереглися три афіші **Товариства українських артистів під орудою Гната Гаєвського** (1858–1919) [3], колектив якого у театрі М. К. Серпінського в Немирові (Вінниччина) на бенедіс артиста Е. М. Захарчука поставив мелодраму «*Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці*» М. Старицького (5 червня 1911 р.) і п'єсу «*Хмара*» О. Суходольського (19 травня 1911 р.); комічну оперету «*Запорожський клад*» К. Ванченка (7 червня 1911 р.) — на бенедіс артиста і художника-декоратора Петра Омеляновича Дяківа.

На афішах зазначені: режисер — Гнат Гаєвський, капельмейстер — Юрій Гаєвський, уповноважений товариства — Петро Дяків. Афіші надруковані на фіолетовому та світло-зеленому папері, з використанням геометричних і рослинних орнаментів та шрифтів різних кеглів, формату А1. Виготовлені у друкарні С. Б. Ліфтмана в Немирові за дозволом управителя Новицького.

У фондах Інституту зберігається афіша **Української трупи під орудою А. А. Пеньковича і М. Я. Тумаса**, яка інформує, що актори трупи у театрі «Гігант» інсценізували комедію *«Дорогою ціною»* І. Тогобочного (24 жовтня 1918 р.). Ролі виконували: Бондаренко, Вержіковська, Вержіковський, Волонцевич, Волохова, Гончаренко, Гулькевич, Зірка, Ільєв, Каложний, Моїсеєнко, Неділя, Сарнавська, Смолич, Тараненко, Челишенко, Чуб, Яковлев та ін. Режисер трупи — Т. І. Каложний, помічник режисера — М. Моїсеєнко, диригент і хормейстер — Л. З. Френкель, керівник трупи — О. О. Кремс.

На лицьовій стороні афіші видно штамп Богдана Заклинського, ймовірно, вона належала до особового архіву педагога-публіциста. Афіша формату А1, надрукована на жовтому папері, виготовлена в Електричній друкарні С. Тухбіндера [Кам'янець-Подільський].

У фондосховищі Бібліотеки наявна афіша **Державного народного театру під орудою Миколи Садовського** (1856–1933), яка інформує про те, що актори цього колективу в Кам'янці-Подільському поставили комедію *«Суета»* І. Карпенка-Карого (4 травня 1920 р.). Режисер вистави — М. Садовський, диригент — О. Москвичів, хормейстер — О. Гривіренко, адміністратор — Г. Березовський. Афіша формату А3, виготовлена у друкарні [Кам'янець-Подільського] Державного університету.

До диспозиції сучасних дослідників — афіша **Українського Наддніпрянського театру під дирекцією Н. Бойка**, трупа якого, гастролюючи у Львові, в залі Товариства ім. Лисенка інсценізувала драму *«Пан Твардовський»* Ю. Крашевського (6 березня 1926 р.), комедію *«Ревізор з Петербурга»* М. Гоголя у перекладі М. Садовського (7 березня 1926 р.), мелодраму *«Без вини винуваті»* О. Островського, переклад М. Комаровського (9 березня 1926 р.) та вперше на суд глядача було представлено містичну легенду з життя євреїв *«Дибук»* С. Анського, переклад М. Комаровського (6 березня 1926 р.). Афіша формату А1, виготовлена у друкарні «Діла» у Львові.

Огляд завершують дві афіші **Руського театру Товариства «Просвіта» в Ужгороді** (1921–1929) — першого українського професійного театру на Закарпатті, створеного шляхом об'єднання аматорів драматичного гуртка «Просвіти» з професійними акторами музично-драматичного товариства «Кобзар». Урочисте відкриття цього театру відбулося в Ужгороді 15 січня 1921 р. [1, с. 8]. Важливу роль у становленні професійного театру на Закарпатті після поразки УНР та ЗУНР відіграла українська еміграція — галичани і наддніпрянці, які увійшли до складу колективу. Особливо важливим і творчо продуктивним для театру був період, коли його очолювали корифеї української сцени — Микола Садовський (1921–1923) та Олександр Загаров (1923–1925). Після від'їзду останнього «ужгородським театром в різних роках кермували Я. Барнич, М. Певний...» [5, с. 326]. Основу репертуару становили твори української та зарубіжної класики, а також новітньої світової драматургії. Як йшлося вище, у фондах Інституту збереглися дві афіші цього колективу. Перша — комедії **«Вовки та вівці»** О. Островського (переклад Г. Совачевої), постановка О. Загарова (20 листопада 1924–1925 рр.). Вистава відбулася у Миському театрі в Ужгороді. Ролі виконували: Ф. Базилевич, О. Загаров, К. Здорик, С. Кафчак, О. Левитський, М. Морська, І. Подорожний, М. Ручко, Я. Сім'янович, А. Юркевич та ін.

Друга афіша **«Руського театру»** інформує про постановки комедій: **«Добре пошитий фрак»** Г. Дрегелі (6 лютого 1927 р.), **«Жонатий Мефістофель»** Е. Мировича (8 лютого 1927 р.) та водевілю **«Панна Штукарка»** О. Володського (7 лютого 1927 р.). У цей час театр працював під дирекцією Миколи Певного, колектив якого на гастролях у Мукачеві в залі Миського театру інсценізував названі вище твори. На афіші назви вистав дублюються угорською і чеською мовами, формат А1, надруковані на кольоровому папері, виготовлені у друкарні Акційного Товариства «Унію» в Ужгороді.

Підсумовуючи, можна впевнено сказати, що театральні афіші, які зберігаються у фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів, слугують багатим джерелом для подальших наукових досліджень. Цей інформаційний ресурс потребує уважного і кропіткого опрацювання для створення на його базі електронного каталогу, який, без сумніву, заповнив би не одну прогалину у сучасному театрознавстві та культурознавстві.

1. *Андрійцьо В. М.* Український театр на Закарпатті 20-х років ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.02 «Театральне мистецтво» / *Андрійцьо Василь Михайлович* ; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. — Київ, 2012. — 20 с.
2. *Антонович Д.* Триста років українського театру 1619–1919 / *Д. Антонович.* — Львів, 2001. — 272 с.
3. Гаєвський Гнат // *Енциклопедія українознавства : слов. частина / гол. ред. В. Кубійович.* — Перевид в Україні. — Львів, 1993. — Т. 1. — С. 333.
4. *Меженко Ю.* Хронологія артистичної діяльності М. Л. Кропивницького (матеріали до біографії) / *Ю. Меженко* // Марко Лукич Кропивницький : збірник статей, спогадів і матеріалів. — Київ : Мистецтво, 1955. — С. 430-431; 457-459.
5. *Наріжний С.* Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / *Симон Наріжний.* — Прага, 1942. — 367 с.
6. Потапенко Вячеслав // *Енциклопедія Українознавства : слов. частина / гол. ред. В. Кубійович.* — Перевид в Україні. — Львів, 1996. — Т. 6. — С. 2278.
7. Український драматичний театр: нариси історії : у 2 т. / відп. ред. *М. Т. Рильський.* — Київ: Наук. думка, 1967. — Т. 1 : Дожовтневий період. — 519 с.
8. *Хлібцевич Є. С.* Гайдамака Дмитро Абрамович / *Є. С. Хлібцевич* // Українська Літературна Енциклопедія. — Київ, 1988. — Т. 1 : А-Г. — С. 376.
9. *Шурапов В.* Марко Кропивницький та його спадкоємці : іст. нарис / *Володимир Шурапов.* — Кіровоград : «КОД», 2010. — 392 с.
10. *Янів В.* Нарис української культури / *Д-р Володимир Янів.* — Нью-Йорк : Шк. рада при УККА, 1961. — 94 с.